Ur *Zenit* nr 4-1967

Preobrazjenskij och den ursprungliga socialistiska ackumulationen

I denna artikel, skriven av *Lars Herlitz*, presenteras Preobrazjenskijs ekonomiska teori om ”ursprunglig socialistisk ackumulation”. Efter artikeln följer utdrag ur Jevgenij Preobrazjenskijs bok *Den nya ekonomin*.

Martin F 15/1 2007

---

1. – Preobrazjenskij var född 1886 och anslöt sig 1903 till partiet och bolsjevikerna.[1] Jämsides med tekniska studier bedrev han illegalt partiarbete huvudsakligen i Ural och Sibirien. Sommaren 1917 deltog han i partikongressen i Petersburg och invaldes i centralkommittén. Under ‘feber’-året 1920-21 – med fraktionsbildningarna kring Trotskij och fackföreningsoppositionen i fackföreningsfrågan, arbetaroppositionen, ‘decemisterna’ – var han centralkommitténs sekreterare och ledamot av partiets provisoriska kontrollkommission. Vid X:e kongressen våren 1921 omvaldes han inte till dessa uppdrag, inte heller till centralkommittén.[2]

I oktober 1923 ingavs till politbyrån ‘de 46:s plattform’, signalen till partistriden vintern 1923-24. Preobrazjenskij var förste undertecknare.[3] Från åtminstone den tidpunkten tillhörde han kärnan i den till Trotskij mer eller mindre fast knutna ‘vänsteropposition’ som bekämpade partiledningen eller dess majoritet. Striden fördes i dess första etapp mot trojkan Zinovjev, Kamenev och Stalin; senare, från 1925, i block med Zinovjev och Kamenev mot Stalin-gruppen och högern (Bucharin, Rykov och Tomskij). XV:e kongressen (i slutet av 1927) medförde det definitiva nederlaget: Zinovjev och Kamenev kapitulerade, trotskisterna uteslöts och förvisades.

Men på samma kongress hade Stalin proklamerat jordbrukets kollektivisering som den enda utvägen. Den akuta spannmålsförsörjningskrisen vintern 1927-28 följdes av extraordinära åtgärder vid spannmålsupphandlingen och av brytningen i politbyrån mellan Stalin och Bucharin-gruppen i början av 1928. Det nya läget splittrade också trotskisterna. Några av dem, bland dem Trotskij, övervägde samverkan med Bucharin, andra med Stalin, andra åter ville hålla händerna rena. Preobrazjenskij tog ställning redan i början av 1928. Han såg bakom Stalins politik den ursprungliga socialistiska ackumulationens lag, det ofrånkomliga ställ-ningstagandet för industrialiseringens konsekvenser.[4] 1929 besegrades högeroppositionen, Trotskij förvisades ur landet, och Preobrazjenskij m.fl. trotskister beviljades återinträde i partiet. 1931 uteslöts han på nytt. Vid ‘segrarnas kongress’ 1934 var han åter medlem och avlade från kongressens talarstol ett slags självkritik. Tillsammans med andra f.d. trotskister arresterades han 1936 och figurerade i rättegången mot Zinovjev, däremot aldrig i någon offentlig rättegång mot sig själv. Han avrättades troligen 1937.

2. – Några månader efter oktoberrevolutionen formades i opposition mot Brest-Litovsk-freden en grupp av ‘vänsterkommunister’ (bl.a. Bucharin, Radek, V. Smirnov och Pjatakov) kring tidskriften Kommunist, i vilken också Preobrazjenskij medverkade. Gruppen hade också en

---

[1] Biografiska data i förordet (av P. Naville) till den franska översättningen: Préoabrajensky, *La nouvelle économie*. (1966)
[2] E. H. Carr, *The bolshevik revolution* 1917-1923. 1 (1950), s. 195 f., 204.
[3] Carr, *The interregnum* 1923-1924 (1954), s. 367 ff.
[4] Deutscher, *The prophet unarmed* (Vintage ed. 1965), s. 403 ff.

ekonomisk-politisk profil. Den kritiserade bl.a. tempot i rationaliseringen och särskilt Lenins propåer om det önskvärda i att utveckla ett statskapitalistiskt system för att stegvis övervinna de efterblivna former, som ännu dominerade det ryska samhällets produktion: självhushållningen, den enkla varuproduktionen, den småborgerliga produktionen.[5] Inbördeskriget och interventionen (från sommaren 1918) satte punkt för dessa diskussioner. Krigskommunismens system tog form: fullständig nationalisering av alla större företag, strängt centraliserad fördelning av produktiva resurser och konsumtionsmedel, sedelinflation, övergång till löneutbetalningar in natura och rekvisitioner av allt spannmålsöverskott från landsbygden. Tillsammans med Bucharin skrev Preobrazjenskij under denna tid *Kommunismens ABC*, där krigskommunismens system beskrivs.[6] I några famösa artiklar från samma tid förkunnade han penningens snart förestående död i sovjetekonomin, betecknade sedelpressarna som 'maskingevär i den borgerliga regimens rygg' och utropade: 'Heder åt våra sedelpressar! Sant är att de bara har en kort tid kvar att leva, men så har de också redan gjort tre fjärdedelar av sitt jobb.'[7]

Våren 1921 – efter Kronstadtrevolten och omedelbart för X:e kongressen – introducerades NEP (nya ekonomiska politiken) genom att spannmålsrekvisitionerna ersattes med en progressiv naturaskatt, som lämnade bönderna i fri besittning av ett säljbart överskott. Som logiskt komplement till denna förändring upphävdes det statliga upphandlingsmonopolet och inrättades en i princip fri marknad. Tvingande ekonomiska skäl anfördes för den nya politiken. Det var nödvändigt att förbättra böndernas villkor, trygga försörjningen med brödsäd och bränsle, återuppliva bytet mellan stad och land. Men Lenin underströk hårt den politiska sidan av förändringen. Det gällde den proletära diktaturens bas, förbundet mellan arbetare och bönder. Under krigskommunismen, skrev Lenin, hade sovjetmakten tagit från bönderna allt deras spannmålsöverskott – ibland mer ändå – för att trygga arméns och arbetarnas försörjning. Det mesta hade tagits som lån, mot papperspengar. Krigskommunismen hade framtvingats av krig och förstörelse. Den motsvarade inte proletariatets ekonomiska uppgifter. Den riktiga politiken för den arbetarklass, som utövade sin diktatur i ett småbondeland, var att skaffa sig spannmål i utbyte mot de industriprodukter bönderna behövde.[8]

Med NEP återkom motsättningarna från 1918. Lenin hade själv erinrat om dem och betonat kontinuiteten i sin ståndpunkt. På hösten 1921 angrep Preobrazjenskij framställningen av krigskommunismen som 'misstag' – den kunde leda till oklarhet om revolutionens mål – och förutsåg en oundviklig brytning mellan kapitalistiska och socialistiska utvecklingsprocesser på landsbygden efter två, tre eller möjligen fler år av fredlig samlevnad: kulakernas tillväxt under de nya förhållandena skulle tvinga sovjetmakten att ingripa på de fattiga böndernas sida. I teser underställda centralkommittén i mars 1922 tecknade han en hotfull bild av jordbruksbourgeosins tillväxt mitt i landsbygdens allmänna utarmning och förespråkade statsjordbrukens utveckling, skapandet av proletära jordbruk på fabrikernas jordar och uppmuntran av kollektivjordbrukaren. För Lenin framstod teserna som oanvändbara självklarheter. 'Vårt mål', sade han på XI:e kongressen (mars 1922), 'är att upprätta samverkan, att i handling bevisa för bonden att vi börjar med det som är förståeligt, bekant och uppnåeligt för honom nu trots all hans nöd, och inte med något från bondens synpunkt sett avlägset och fantastiskt. ...

---

[5] M. Dobb, *Soviet economic development since 1917* (1958), s. 121 f.; Carr, *The bolshevik revolution*, 1, s. 188 f. Se även Lenin, 'Om naturaskatten' i *Valda verk i två band*. II:2 (Moskva 1956), s. 552 ff.
[6] Sv. övers. 1921
[7] Dobb, *Soviet economic development*, s. 121 f.
[8] Lenin, 'Om naturaskatten'. A.a., s. 567 ff.

Antingen kommer vi att bevisa detta, eller också kommer han att be oss dra åt skogen. Detta är fullständigt oundvikligt.'[9]

Bakom partistriden 1923 låg bl.a. frågan om 'saxkrisen' och dess tolkningar. Efter hungersnödsåret 1921 mötte industrin en starkt inelastisk marknad och tvangs av brist på rörelsekapital att sälja ut sina lager till starkt reducerade priser. Från sensommaren 1922 slog denna situation om i sin motsats. 'Prissaxen' öppnade sig åt andra hållet, industripriserna steg våldsamt i relation till jordbrukspriserna. I september 1923 nådde prisgapet sitt maximum, böndernas köpmotstånd skärptes, omsättningen sjönk och lagren svällde. Utifrån uppfattningen att prissaxen till en del hade vidgats genom monopolistisk prispolitik från de industriella försäljningsorganisationernas sida vidtog regeringen åtgärder – kreditransonering och maximipriser – för att tvinga ner industripriserna.[10] Oppositionen hävdade, att prissaxen framför allt var ett uttryck för industriell underproduktion, för en bristfällig industriell återhämtning, där särskilt den tunga industrin släpade efter. Den första politiken hade följt minsta motståndets lag, hade låtit marknadsförhållanden och räntabilitet helt styra kreditgivning och investeringar, hade uppmuntrat de kommersiella elementen och NEP-männen i stället för att stärka den statliga industrisektorn och kooperativerna. De statliga industriföretagen borde samordnas i en planmässigt styrd helhet och göras till den ledande sektorn i den ekonomiska utvecklingen; kredit-, valuta- och utrikespolitik borde underordnas denna sektors utvecklingsplan ('industrins diktatur'). Prissänkningspolitiken attackerades som ett missriktat försök att begränsa industriföretagens vinster till ett minimum. I stället borde statsbudgeten baseras på de vinster, som industrin kunde göra på marknaden, och prisreduktionen eftersträvas bara som ett resultat av kostnadssänkningar.[11]

På partikonferensen i januari och på XIII:e kongressen i maj 1924 led oppositionen nederlag. Några månader senare höll Preobrazjenskij det föredrag, som med smärre ändringar blev kapitel 2 i den år 1926 utgivna boken *Den nya ekonomin*. Men föredraget publicerades redan 1924 under rubriken 'Den socialistiska ackumulationens fundamentallag'. Här utvecklades i sina huvuddrag teorin om den ursprungliga socialistiska ackumulationen.[12]

3. – Termen 'ursprunglig socialistisk ackumulation' dök först upp under krigskommunismens år. Den tycks ha myntats av V. M. Smirnov, som senare – 1920-21 – var ledare för 'decemisterna' och från 1923 tillhörde 'vänsteroppositionen'; i en opublicerad anteckning från 1927 beklagade han djupt sin olyckliga uppfinning.[13] Den möter vidare i Bucharins bok om *Övergångstidens ekonomi*. Också Bucharin ångrade sig: senare, i polemiken mot Preobrazjenskij, lät han publicera några av Lenins randanmärkningar till *Övergångstidens ekonomi*, där termen får en kärv kommentar.[14] Efter införandet av NEP reintroduceras 'den ursprungliga socialistiska ackumulationen' av Trotskij i ett tal på ungdomsförbundets V:e kongress (oktober 1922). Utgångspunkten var här, att de materiella grundvalarna för socialismen ännu saknades i Ryssland. Industrialiseringen fordrade stora investeringar och en snabb och intensiv kapitalbildning. Härtill förslog inte enbart 'socialistisk ackumulation', dvs.

---

[9] Carr, *The bolshevik revolution*, 11 (1952), s. 291 ff.; dens., *The interregnum*, s. 14; dens., *Socialism in one country*. 1 (1958), s. 202 n. 1; Lenin, 'CK:s politiska verksamhetsberättelse på RKP (b):s XI:e kongress', i *Valda verk*, II:2, s. 671.

[10] Dobb, *Soviet economic development*, s. 155 ff., 161 ff.

[11] Dobb, a.a., s. 181 ff.; Carr, *The interregnum*, s. 120 f., 126 f.

[12] Ang. omständigheterna kring publiceringen: Carr, *Socialism in one country*. 1, s. 202 n. 5. – Det följande urvalet – översatt från den engelska upplagan: Preobrazhensky, *The new economics* (1965) – har ordnats kronologiskt, så att det inleds med utdragen ur kapitel 2.

[13] Carr, *Socialism in one country*. I, s. 206, n. 4. Smirnovs anteckning i Trotskij-arkiven.

[14] Lenin betecknade uttrycket som 'barnsligt prål ... härmning av termer som används av fullvuxna'. Preobrazjenskij replikerade att Lenins kritik hänförde sig till termens applicering på krigskommunismens förhållanden. Preobrazhensky, *The new economics*, s. 32.

användandet av den statliga industrins egna vinster, som ännu var nästan obefintliga och för lång tid framåt otillräckliga. Socialismen i Ryssland måste alltså – liksom en gång kapitalismen – föregås av en 'ursprunglig' ackumulationsprocess men genomförd av arbetarnas egen stat. I Trotskijs tal framställdes emellertid denna ursprungliga ackumulation som i första hand en 'arbetarnas självexploatering', en heroisk kraftansträngning från arbetarklassens sida. Arbetarna kunde närma sig socialismen bara genom de största uppoffringar, 'genom att spänna alla sina krafter och offra blod och nerver'. Det gällde att fostra dem till medvetenhet om vad som krävdes; utan deras offervilja och socialistiska entusiasm kunde inget uppnås.[15] Också i sin ekonomiska rapport på XII:e kongressen (april 1923) använde Trotskij uttrycket ursprunglig socialistisk ackumulation, då i samband med perspektivet om en långvarig kamp inom ramen för NEP mellan den socialistiska och den privata sektorn och om en socialistisk planering, som steg för steg skulle ingripa i och slutligen överväldiga marknadens lagar.[16]

Vad Preobrazjenskij övertog var alltså närmast en paroll, kanske något färgad av krigskommunistisk nostalgi men framför allt laddad med föreställningarna om de problem som industrialiseringen reste, om otillräckligheten av den 'socialistiska ackumulationen' och nödvändigheten av att mobilisera andra resurser för den industriella uppbyggnaden. Men den omedelbara bakgrunden var partistriden 1923. Där hade oppositionen beskyllts för att förespråka en politik, som äventyrade förbundet mellan arbetare och bönder, och ur partistriden framgick beteckningen 'trotskism', belastad med en grundläggande tendens till underskattning av bönderna.

Preobrazjenskij grep tjuren vid hornen. I stället för parollen om 'arbetarnas självexploatering' utformade han teorin om nödvändigheten av en ur ekonomisk och teknisk synpunkt optimal 'exploatering' – eller 'överföring av merprodukt från' – från de icke-socialistiska sektorerna av sovjetekonomin för att möjliggöra den statliga industrisektorns rekonstruktion och utbyggnad. Massan av icke-socialistiska producenter i Sovjetunionen var självfallet bönderna. Vid sidan om andra former för sådan 'ursprunglig socialistisk ackumulation' – skatter, tullar, fraktsatser, kredit- och räntepolitik m.m. – gav han prisförhållandet mellan industri- och jordbruksprodukter, 'det icke-ekvivalenta bytet', en framskjuten plats. Därmed anknöt han direkt till diskussionen om prissaxen.

Men i Preobrazjenskijs tappning var den ursprungliga socialistiska ackumulationen inte längre en paroll eller ett knippe politiska förslag. Den avsåg i stället att uttrycka en *lag* för den socialistiska sektorns utveckling i sovjetekonomin och därmed vissa objektivt nödvändiga tendenser, som måste tvinga sig fram i medvetande och ekonomiskt-politiskt handlande. Det innebar inte, att partiet och sovjetmakten alltid och i varje situation kunde eller borde följa denna objektivt föreskrivna politiks raka linje. Gentemot Bucharin förfäktade Preobrazjenskij framgångsrikt rätten att skilja mellan å ena sidan statens aktuella ekonomiska politik – som framgick ur striden mot de kapitalistiska elementen och därför måste inrymma kompromisser, reträtter, eftergifter – och å andra sidan de objektiva lagar, som föreskrev denna politik en viss inriktning. Dessa lagar borde studeras i första hand i deras rena form, dvs. genom abstraktion från de aktuella politiska besluten. Men den socialistiska sektorns utvecklingslag i dess rena form var ett ekonomiskt-tekniskt optimum av ursprunglig ackumulation. Detta optimum utövade alltså – i strid med marknadens lagar, varuproduktionen och värdelagen – en obönhörlig attraktionskraft på den socialistiska statens politik, den utövade ett konstant tryck på medvetande och politiskt handlande, den utgjorde 'den tvingande lagen för hela systemets existens och utveckling' under kapitalismens inre och yttre hot.

---

[15] Deutscher, *The prophet unarmed*, s. 43
[16] A.a., s. 98 ff.

Oppositionen hade lidit nederlag, dess förslag hade avvisats av partikongressen. Preobrazjenskij ifrågasatte inte kongressens beslut. Han diskuterade inte frågan om den ena eller andra politiska åtgärdens berättigande i en bestämd situation. Men han gjorde oppositionen till förespråkare för tendenser, som med objektiv nödvändighet skulle tvinga sig fram i sovjetmaktens ekonomiska politik. Och han betecknade avvikelserna från den ursprungliga ackumulationens optimum som eftergifter, reträtter på vägen mot socialismen.

4. – Marx behandlade 'den så kallade ursprungliga ackumulationen' i *Kapitalets* första band. 'Så kallade' förser det lånade uttrycket med en ironisk reservation. Adam Smith hade talat om en 'previous accumulation'. Marx var överens om att man måste anta, att kapitalistisk produktion och ackumulation föregåtts av en process, som bildade det kapitalistiska produktionsnätets utgångspunkt. Denna process kunde inte vara ackumulation i vanlig mening. Ackumulation betyder förvandling av mervärde till kapital. Den förutsätter alltså mervärde, men mervärde i sin tur förutsätter å ena sidan kapital, å andra sidan arbetskraft som vara. Det 'ursprungliga', utgångspunkten för det kapitalistiska produktionssättet, är alltså uppkomsten av kapitalförhållandet, förhållandet mellan ägarna av produktionsmedel, kapitalisterna, och försäljarna av varan arbetskraft, proletärerna. Den process som skapar kapitalförhållandet är 'skilsmässoprocessen mellan arbetaren och äganderätten till hans arbetsbetingelser, en process som å ena sidan förvandlar de samhälleliga livs- och produktionsmedlen till kapital, å andra sidan de omedelbara producenterna till lönarbetare. Den s.k. ursprungliga ackumulationen är alltså ingenting annat än den historiska skilsmässoprocessen mellan producent och produktionsmedel.' Historiskt avgörande i denna process är de moment, 'då stora människomassor plötsligt och våldsamt lösslitas från sina existensmedel och som fågelfria proletärer slungas ut på arbetsmarknaden'. Sin historiska framställning av den s.k. ursprungliga ackumulationen startar alltså Marx med böndernas expropriation från gård och grund, massgrundvalen för hela processen. Han fortsätter med blodslagarna mot de exproprierade, med uppkomsten av kapitalistiska arrendatorer på landsbygden, med utvecklingen av lönarbetarklassen och den inre marknaden. Först därpå skildrar han 'ackumulationen' av industriellt kapital med hjälp av olika former av statligt våld: kolonialsystem och slavhandel, krig och protektionism, statsskulds- och skattesystem.[17] Processens väsentliga innebörd enligt Marx är alltså inte anhopning av ekonomiska resurser i allmänhet. Det är i stället kapitalets 'wirkliches Anhäufen; das Anhäufen von Arbeitern auf Punkten nebst ihren Instrumenten.[18] Det är expropriationen av de enkla varuproducenterna, uppkomsten av nya produktionsförhållanden.

Kapitalets tredje band. Utvecklingen av handeln, penninghushållningen och handelskapitalet är en historisk förutsättning för det kapitalistiska produktionssättet. Men dess roll är inte entydig. Grundvalen för handelskapitalets *självständiga* existens och utveckling är efterblivenheten, bristen på utveckling i själva produktionssättet hos de folk det exploaterar. 'Handelskapitalet i övervägande herravälde föreställer alltså överallt ett system av plundring'. De klassiska handelsstäderna och handelsfolken likaväl som nyare tidens kolonialsystem får exemplifiera, hur kapitalets 'antediluvianska former' – ocker- och handelskapitalet – kan växa som parasitära utväxter på förkapitalistiska produktionssätt, växa samman med dem i ett symbiotiskt förhållande och såtillvida konservera, inte omvandla dem. Utvecklingen av handel och köpmannaförmögenheter är i sig själv ingen förklaring till övergången från ett produktionssätt till ett annat. De avgörande faktorerna måste sökas i det gamla produktionssättet, i dess fasthet, karaktär och inre struktur.[19]

---

[17] Marx, *Kapitalet*. 1 (Sandlers övers. 1930), s. 673 ff.
[18] Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie* (Berlin 1953), s. 407.
[19] Marx, *Kapitalet*. III (1931), s. 290 ff.

5. – Preobrazjenskij ville jämföra socialismens problem med kapitalismens förutsättningar enligt Marx. Ofrivilligt illustrerade han därmed begränsningen i sin egen frågeställning. Vad han knöt an till – exploateringen av äldre produktionssätt, transfereringen av merprodukt i olika former – var i själva verket underordnade sidor av Marx' s.k. ursprungliga ackumulation'. Vad som däremot var huvudmomentet i denna process – omvandlingen av produktionsförhållandena – saknade varje motsvarighet hos Preobrazjenskij. Ändå var frågan om en sådan motsvarighet, om skapandet av socialistiska produktionsförhållanden, brännande aktuell i ett land, där jordbruksproduktionen bedrevs av 20-25 miljoner enskilda bondehushåll. Det hade Preobrazjenskij själv betonat år 1922. Men i *Den nya ekonomin* avvisar han hela frågan om jordbrukets kollektivisering som inaktuell. Formerna för kooperativ jordbruksprodukproduktion höll endast på att utvecklas; 'därför kan vi inte analysera någonting som ännu inte existerar utan bara håller på att uppstå'. Jordbrukets kooperation kunde bara utvecklas genom omfattande hjälp från statens sida. Men sådan hjälp kunde staten lämna först 'då den ursprungliga ackumulationens period har avslutats och industrin står på en ny teknisk grund'.[20]

Därmed blev den ursprungliga socialistiska ackumulationen rätt och slätt ackumulation utan omvandling av produktionsförhållandena. Och Preobrazjenskij blev ett slags socialistisk merkantilist, vars teori företecknade utvecklingen av en 'antediluviansk form' av socialism: en självständig utveckling av den statliga industrisektorn, oberoende av och utan samband med en förändring av jordbrukets produktionsförhållanden. Det fanns fog för Stalins något truistiska invändningar:

> [...] en del kamrater är böjda att identifiera frågan om att nyutrusta och utvidga storindustrins fasta kapital med frågan om att bygga en socialistisk ekonomi i vårt land. Kan vi gå med på en sådan identifiering? Nej, det kan vi inte. Varför? Därför att den första frågans omfattning är trängre än den andras. Därför att den första frågan om utvidgningen av industrins fasta kapital omfattar bara *en del* av samhällsekonomin, nämligen industri, medan frågan om att bygga en socialistisk ekonomi omfattar *hela* samhällsekonomin, *både* industrin *och* jordbruket [...] Låt oss föreställa oss att industrins fasta kapital redan förnyats och utvidgats – det skulle inte alls betyda att frågan om att bygga en socialistisk ekonomi redan lösts. Det socialistiska samhället är en associering av dem som arbetar i industri och jordbruk, som producenter och konsumenter. Om i denna associering industrin inte är förbunden med jordbruket, som lämnar råvaror och livsmedel och upptar industrins produkter, om alltså industrin och jordbruket inte utgör en enda samhällsekonomisk helhet, då är det inte fråga om någon som helst socialism.[21]

Men detta var allmänna ord. Det år de framfördes – 1925 – talade ingen konkret om jordbrukets kollektivisering. Flertalet statsjordbruk var utarrenderade och de fåtaliga kollektivjordbruken förde en tynande tillvaro. Lagstiftningen ändrades för att underlätta lönarbete och arrendering av jord på landsbygden. Stalin påstods ha diskuterat enskild besittningsrätt till jord för 20 eller 40 år med en bondedelegation, och Bucharin lanserade parollen 'berika er' till alla bönder.[22]

6. – Men industrialiseringsproblemet fanns där. Och det formulerades av Preobrazjenskij med utomordentlig skärpa. Oktoberrevolutionen hade befriat bönderna från större delen av deras avgifter till godsägarna och staten och landet i dess helhet från räntor och avbetalningar på de utländska lånen. Därmed hade den också – när produktionens förkrigsnivå återhämtats – skapat en ökad efterfrågan på industrivaror från böndernas sida, som den svaga inhemska industrin inte kunde tillgodose. Därav den 'industriella underproduktionen' och 'varuhungersnöden', därav nödvändigheten av att industrialisera eller ge upp. Men industrialiseringen

---

[20] Preobrazhensky, *The new economics*, s. 132, 236 f.
[21] Stalin, *Questions and Answers*. Tal vid Sverdlovuniversitetet 9 juni 1925, i *Works*, VII (Moskva 1954), s. 203.
[22] Carr, *Socialism in one country*. I, s. 247 f., 256 ff., 259 ff. Jfr. Stalin, *Works* VII, s. 372 f.

krävde särskilt stora investeringar av tre skäl: dels måste den existerande industrins nerslitna och föråldrade utrustning förnyas, dels måste en egen produktionsmedelsindustri skapas, dels måste industrialiseringen kunna suga upp såväl den öppna arbetslösheten i städerna som undersysselsättningen på landsbygden. Från denna synpunkt – investeringsbehovet, kravet på snabbt 'utvidgad socialistisk reproduktion' – hade industrivarorna ett värde, som vida översteg deras produktionskostnader. Ty varje värdeenhet industrivaror, som lämnades bönderna i byte mot spannmål, betydde att (ungefär) en värdeenhet mindre kunde investeras i kapitalvaruindustrin. Men från böndernas synpunkt var de inhemska industrivarorna inte ens värda sina produktionskostnader. De tillverkades billigare i de kapitalistiska industriländerna och kunde erhållas där i utbyte mot mindre kvantiteter spannmål. Däri låg konflikten. Och den gällde enligt Preobrazjenskij redan industrins existens. Genom utrikeshandelsmonopolet och den 'socialistiska protektionismen' avskärmades bönderna från världsmarknadens priser och påtvangs försämrade bytesvillkor. Redan därmed ingrep sovjetmakten i överensstämmelse med lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen och mot 'värdelagen'; gjorde den inte det, skulle den egna industrin raderas ut. Men därmed förelåg också en anknytning mellan de varuproducerande böndernas intressen och den kapitalistiska omgivningen. Och denna anknytning skulle förstärkas, ju mer produktionen, omsättningen och de kapitalistiska elementen på landsbygden utvecklades. En enda utväg fanns. Det var att komma igenom den ursprungliga socialistiska ackumulationens period så snabbt som möjligt:

> Var och en av oss vet, att vi måste bygga socialismen, att vi håller på att bygga den, att vi kommer att bygga den. Men vi bör veta, att vi inte får lång tid på oss. Vi har att vänta ett angrepp från de rika bönderna i förening med världskapitalismen, som kommer att starta en ekonomisk lika väl som en militär och politisk offensiv [...] Vi bygger socialismen i en andningspaus mellan två drabbningar.[23]

Kärnan i Preobrazjenskijs argumentering var alltså denna: motsättningen mellan å ena sidan bönderna som enskilda varuproducenter, å andra sidan industrin, arbetarklassen och sovjetmakten var dömd att växa intill den stund då den sovjetiska industrin kunde erbjuda bönderna samma bytesvillkor som världsmarknaden och den kapitalistiska omgivningen. Men var i så fall industrialiseringen möjlig?

Jordbruket erbjöd marknaden för industrin. Visserligen dikterades inte industrins utveckling av denna marknads aktuella struktur. Planeringen anteciperade framtida behov, och industrialiseringen skapade själv en växande marknad för kapitalvaror.[24] Men fördenskull var industrin inte fri från jordbruket. Jordbruket var ändå en ofrånkomlig marknad, inte minst i Preobrazjenskijs program, där det olikvärdiga bytet mellan industri- och jordbruksprodukter var det viktigaste instrumentet för den ursprungliga socialistiska ackumulationen, för 'överpumpningen' av merprodukt från jordbruket till industrins ackumulationsfond.

Sovjetmakten kunde – som Preobrazjenskij vältaligt utvecklade – i betydande grad påverka prisbildningen på både industriprodukter och spannmål. Men dess möjligheter var inte obegränsade. Utbudet av spannmål var inte prisokänsligt. Bönderna var inte tvungna att sälja spannmål. De var heller inte tvungna att odla spannmål i den utsträckning som industrialiseringen krävde. De hade också möjligheter att delvis tillgodose sina behov av industrivaror på andra vägar än genom köp från den statliga industrin.

---

[23] Preobrazjenskij i tal 1926, cit. fr. A. Erlich, *The Soviet industrialization debate*, 1924-1928 (1960), s. 37.

[24] Synpunkten utförs i Preobrazjenskijs betydelsefulla uppsats från 1926: 'Economic equilibrium in the system of USSR', i *Foundations of Soviet strategy for economic growth* (ed. Spulber, 1964), s. 124 ff., särsk. s. 136 ff. Om dess roll i den ryska 20-talsdiskussionen, se Erlichs anförda arbete och Dobb, 'The discussions of the twenties on planning and economic growth', *Soviet studies XVII* (1965-66), s. 198 ff.

’Överpumpningens’ problem framträdde tidigt. Redan på hösten 1925 steg spannmålspriserna oväntat på den fria marknaden trots en ymnig skörd och ett elastiskt system av direktivpriser från statens sida.[25] Följande års strama prispolitik tycks direkt ha bidragit till en ökning av den animaliska produktionen på brödsädsodlingens bekostnad.[26] Från hösten 1927 var spannmålsförsörjningen allvarligt hotad, beskattningen av kulakerna skärptes, och kampanjerna för spannmålsanskaffningen gick direkt över i masskollektiviseringen 1929-30.[27] I en uppsats från 1926 gjorde Preobrazjenskij en effektfull sammanställning av de explosiva motsättningarna i sovjetekonomins utveckling och knöt samman dem med diskussionen om ‘socialismen i ett land’:

> Alla dessa motsättningar visar hur nära vår utveckling mot socialismen är knuten till nödvändigheten av att bryta vår socialistiska isolering; av inte bara politiska utan också ekonomiska skäl måste vi i framtiden få hjälp av andra socialistiska länders materiella resurser.[28]

7. – Under loppet av år 1928 gav Bucharin och Preobrazjenskij uttryck åt samma uppfattning på en punkt: Stalin hade nu accepterat Preobrazjenskijs linje i alla dess konsekvenser.[29] Den uppfattningen var inte riktig. Jordbrukets kollektivisering tillhörde i *Den nya ekonomins* utvecklingsperspektiv tiden *efter* den ursprungliga ackumulationen. Nu samordnades den i tiden med industrialiseringen. Stalin hade rätt, när han på pekade att kollektiviseringen av jordbruket gav möjlighet till nya former för samverkan mellan stad och landsbygd, till produktionssamverkan, till att på grundval av nya kollektiva produktionsförhållanden omvandla böndernas arbetsvillkor med industrins hjälp och därmed knyta deras intressen till industrialiseringen.[30]

Men Preobrazjenskijs frågeställningar och Stalins lösning hade ändå ett klart samband med varann. Den sovjetiska jordbrukskollektiviseringen var inte en planlagd och förberedd process, vare sig ideologiskt, politiskt eller ekonomiskt. Den var i stället något av en reflexrörelse på spannmålsproblemet. I Stalins apologetiska framställning förhöll det sig så, att de stora svårigheterna vid spannmålsanskaffningen varit nödvändiga för att få partiets medlemsskaror att gå in för att ‘forcera de nya formerna för samverkan och framförallt kollektivbruken och sovjetbruken, samt i detta verk energiskt stödja sin centralkommitté.[31] Kollektiviseringen tvangs fram av spannmålsbehovet. Dess genomförande var en jättelik spannmålsanskaffningskampanj, utförd i konflikt inte bara med kulakerna utan med breda skikt av bondebefolkningen. Och den förblev för lång tid framåt i första hand en metod för att skaffa spannmål. Såtillvida gav den Preobrazjenskijs frågeställning ett svar, präglat av samma snedvridning som själva frågeställningen. Omvandlingen av jordbrukets produktionsförhållanden realiserades inte som en självständig huvuduppgift. Den kom som en biprodukt, underordnad industrialiseringens krav.

Lenin hade efterlämnat en tvåledad anvisning. Arbetarnas och småbrukarnas intressen sammanföll inte; det var nödvändigt att nå en överensstämmelse. Motsättningen mellan arbetare och bönder fanns; den måste lösas. De följande partistriderna bröt sambandet mellan

---

[25] Carr, *Socialism in one country*. I, s. 290 ff.
[26] J. F. Karcs, ‘Thoughts on the grain problem’, *Soviet studies XVIII* (1966-67), s. 409 ff., 413 ff.
[27] M. Lewin, ‘The immediate background of Soviet collectivization’, *Soviet studies XVII* (1956 –66), s. 162 ff.
[28] Preobrazhensky, ‘Economic equilibrium i *Foundations…’* s. 173.
[29] Deutscher, *The prophet unarmed*, s. 415 ff,
[30] Stalin, ‘Om högeravvikelsen i SUKP (b)’, i Stalin, *Leninismens problem* (Moskva 1951), s. 374 ff.
[31] Detta nämndes som en av de tre betingelserna för kollektiviseringens möjlighet just vid den aktuella tidpunkten; de övriga var ett omslag i böndernas inställning och statens möjligheter att finansiera sovjet- och kollektivbruken. Synpunkterna kompletterades med påståendet, att ett regerande bolsjevikparti inte kunde lansera praktiska paroller, om dessa inte omedelbart kunde genomföras, ty ett sådant partis paroller ‘har kraften av ett *praktiskt beslut*, det har lagens kraft och måste omedelbart genomföras’. Stalin, a.a., s. 382 f. Jfr. Lewins uppsats, anförd i not 27.

de två leden. Vänstern drev motsättningsledet därhän att den bestred möjligheterna till en lösning, möjligheterna att bygga socialismen i ett land. Högern drev överenskommelseledet därhän att den ryggade tillbaka för erkännandet av motsättningarna, att problemen täcktes under ett lager av falsk harmonisering.[32] Under de år, då parollen om socialism i ett land genomkämpades, var det högerns ideologiska ståndpunkter som dominerade partiets officiella politik. Låtgå-inställningen gentemot jordbruksfrågorna härskade, spannmålspolitiken blev pragmatisk och ryckig, och bristen på konkret analys av klassförhållandena på landsbygden blev ödesdiger.[33] 1928 bröt de förtegna motsättningarna fram och krävde sin lösning. Vänsterns triumf var overklig: den hade inte anvisat någon lösning. Men inte heller högerns nederlag var fullt och sant: uppgörelsen var ofullständig, de verkliga problemen och svårigheterna blottades inte, traditionen av förskönande verklighetsförfalskning levde vidare med obruten styrka.

---

[32] Hur Lenins dialektik på flera punkter upplöstes i polariserade motsatspar i den ryska 20-talsdiskussionen – bland annat i Bucharin – Preobrazjenskij-debatten – har väl framhävts i Krassó, 'Trotsky's marxism.' *New left review* 44 (1967), s. 78 ff . [på svenska: Debatt om Trotskijs marxism (Krasso/Mandel). *MF* anm]

[33] M. Lewin, 'Who was the Soviet kulak?', *Soviet studies XVIII* (1966-67), s. **189** ff.

Jevgenij Preobrazjenskij

Ur kap. 2. Den ursprungliga socialistiska ackumulationens lag.

Ursprunglig ackumulation – kapitalistisk och socialistisk.

För att förstå den nuvarande utvecklingsfasen i sovjetekonomin är det av utomordentlig hjälp att genomföra en systematisk jämförelse mellan de första stadierna av socialismen och de första stadierna av det kapitalistiska produktionssättet. Denna jämförelse är ytterst instruktiv och kommer att vara till stor hjälp vid vår analys. Både likheten och skillnaden – och skillnaderna är ojämförligt mycket större än likheterna – framhäver anmärkningsvärt väl de speciella dragen hos Sovjets ekonomiska system.

Låt oss börja med den viktigaste skillnaden, som också betingar flera andra.

Kapitalistisk produktion uppkommer och utvecklas inom det feodala samhället, eller inom ett feodalt samhälle som delvis upplösts av en varuekonomi, många årtionden före de borgerliga revolutionerna. Detta gäller till fullo utvecklingen av handelskapitalet, vilken är det nödvändiga första stadiet i kapitalistisk produktion. Det gäller också de första stadierna av manufaktur i England och av kapitalistisk maskinell industri på kontinenten. Kapitalismen kunde genomgå sin period av ursprunglig ackumulation i en tid av politisk absolutism och av enkel varuproduktion och feodala relationer på det ekonomiska området.

Borgerliga revolutioner börjar först sedan kapitalismen hunnit en bra bit på väg med att bygga upp sitt system på det ekonomiska området. Den borgerliga revolutionen är bara en episod i bourgeoisins utvecklingsprocess vilken börjar långt före revolutionen och fortsätter snabbare efter den. Det socialistiska systemet, däremot, börjar sin tideräkning med proletariatets maktövertagande. Detta följer av själva den innersta naturen hos den socialistiska ekonomin som ett enda komplex, vilket inte kan byggas upp molekylärt inom kapitalismens värld. Medan handelskapitalet kunde utvecklas i det feodala samhällets porer, medan de första kapitalistiska företagen kunde fungera utan att komma i oförsonlig motsatsställning gentemot den existerande politiska strukturen och ägandeförhållandena (utan tvärtom, som vi skall se nedan, närdes av deras safter), kan statlig socialistisk produktion uppträda endast som resultat av ett genombrytande av det gamla systemet längs hela linjen, endast som resultat av social revolution.

Detta faktum är av oerhörd betydelse för förståelsen av inte bara socialismens uppkomst, utan också av den påföljande processen av socialistisk uppbyggnad. Omvänt har otillräcklig förståelse, eller förglömmande, av socialismens innersta natur ofta lett och leder fortfarande ett antal kamrater till en rent kälkborgerlig, ibland direkt reformistisk uppfattning om Sovjets ekonomi och dess utvecklingsvägar.

För att kapitalistisk ackumulation skulle komma igång, var följande förutsättningar nödvändiga: 1) en preliminär ackumulation av kapital i vissa händer i en utsträckning som var tillräcklig för användandet av en högre teknik eller av en högre grad av arbetsfördelning med samma teknik; 2) förekomsten av en kår lönearbetare; 3) en utveckling av varuekonomin i allmänhet, tillräcklig för att tjäna som bas för kapitalistisk varuproduktion och ackumulation.

Beträffande det första av dessa villkor säger Marx:

> Varuproduktionens marknad kan blott i dess kapitalistiska form bära en produktion i stor skala. En viss ackumulation av kapital i enskilda varuproducenters händer utgör därför förutsättningen för det specifikt kapitalistiska produktionssättet. Därför måste vi förutsätta denna ackumulation vid övergången från hantverk till kapitalistisk drift. Den må kallas för den ursprungliga ackumulationen, emedan den icke är ett historiskt resultat av utan en historisk grundval för den

> specifikt kapitalistiska produktionen. Hur den själv uppkommer, behöver vi ännu icke undersöka. Alltnog, den utgör utgångspunkten.[1]

Nu uppstår frågan vad som i detta sammanhang gäller för ursprunglig *socialistisk* ackumulation. Har socialismen en förhistoria? Om så är fallet, när börjar den? Som vi har sett ovan, kunde ursprunglig kapitalistisk ackumulation äga rum på basis av feodalism, medan socialistisk ackumulation inte kan äga rum på basis av kapitalism. Om alltså socialismen har en förhistoria, kan denna inte börja förrän efter proletariatets maktövertagande. Nationaliseringen av storindustri är också den socialistiska ackumulationens första steg, dvs. det steg som i statens händer koncentrerar det minimum av resurser som behövs för att organisera en socialistisk ledning av industrin. Men det är här vi stöter på frågans andra aspekt. Genom själva socialiseringen av storindustrin förändrar den proletära staten från början ägandeförhållandena till produktionsmedlen: den anpassar ägandeförhållandena till sina framtida åtgärder för en socialistisk rekonstruktion av hela ekonomin. Med andra ord, genom revolution uppnår arbetarklassen endast det, som kapitalismen redan var i besittning av i form av privat ägande, utan någon revolution, på basis av feodalismen.[2] Ursprunglig socialistisk ackumulation, som en period för skapande av de materiella förutsättningarna för socialistisk produktion i ordets egentliga mening, kunde börja först med maktövertagandet och nationaliseringen.

Kapitalistisk ackumulation är ackumulation på basis av en produktion som är ekonomiskt och tekniskt skild från hantverksproduktion. Kapitalistisk manufaktur kunde visa sin överlägsenhet över hantverken endast om den visade sig ekonomiskt fördelaktigare; såtillvida som det arbetsfördelningssystem som tillämpades, och andra fördelar som produktion i stor skala har jämfört med produktion i liten skala, gjorde det möjligt att tillverka en produkt till mindre kostnad i ‘fabriken’ än under hantverksmässiga former. Men organiserandet av manufakturtillverkningen, uppförandet av byggnader, lagren av råvaror, kostnaden för att hålla rörligt kapital i omlopp – allt detta i avsaknad av ett modernt kreditsystem för industrin – krävde tillgång till avsevärda resurser, skapade inte genom manufakturen utan före den, skapade genom småföretagsamheten och rövade från småproducenterna av handelskapitalet. I än högre grad behövdes tidigare ackumulerat kapital för att maskinell tillverkning i stor skala skulle kunna komma igång. För att alltså kapitalistisk produktion *skulle kunna* demonstrera sina fördelar framför hantverksproduktion, i tekniskt och ekonomiskt avseende, behövdes en period av långvarig exploatering av småföretagsamheten.

På samma sätt kan socialistisk ackumulation i ordets egentliga mening, dvs. ackumulation på basis av en socialistisk ekonomi som redan har utvecklat alla sina karakteristiska drag och speciella *fördelar*, börja först sedan sovjetekonomin har genomgått stadiet ursprunglig ackumulation. Likaväl som manufakturerna och än mer fabrikerna med maskinell teknik kräver också den statliga ekonomin ett visst minimum av tidigare ackumulerade resurser i form av naturliga produktionselement för att kunna utveckla alla sina ekonomiska fördelar och för att skapa sig en ny teknisk grundval.

Här stöter vi plötsligt återigen på en ytterst betydelsefull strukturell och principiell skillnad mellan kapitalism och socialism, som vi skall uppmärksamma när vi analyserar villkoren för konkurrensen mellan socialistiska och kapitalistiska former för ekonomin. För att manufakturtillverkningen skulle kunna visa sin överlägsenhet över hantverksproduktionen var det inte alls nödvändigt att sätta igång ett stort antal manufakturer på en gång. En eller ett par manufakturer var tillräckligt för att visa deras överlägsenhet och slå ut hantverksproduktionen

---

[1] *Kapitalet*, vol. 1, del 1, s. 640, Stepanovs översättning. [Jfr. Sandlers svenska översättning, s. 586 f.]

[2] Jag nämner här ingenting om begränsningarna för det privata ägandet under den feodala perioden. I grund och botten existerade det privata ägandet då, trots dessa inskränkningar.

i konkurrensen. Följaktligen kunde mängden tidigare ackumulerat kapital vara ganska liten i förhållande till den nationella ekonomin som helhet. Några företag, som utgjorde en stöttrupp på den ekonomiska fronten och som representerade en ny ekonomisk ordning, kunde inleda en offensiv utan att vänta på att den fullständiga övergången skulle äga rum *en masse* och samtidigt. Och fastän, sakligt och historiskt sett, den ursprungliga ackumulationen under handelskapitalets utvecklingsepok framskred så långt, att det vid den tidpunkt då manufakturerna organiserades inte var någon brist på fritt kapital, hade hela rörelsen icke desto mindre en oorganiserad och spontan karaktär. Vidare kunde de nya formerna i fortsättningen rycka fram på samma sätt genom export av kapital. Kapitalistiska företag kunde uppstå i småborgerliga länder där varken de tekniska eller ekonomiska förutsättningarna för ett nytt produktionssätt existerade, emedan alla dessa förutsättningar fanns där potentiellt och endast behövde ett yttre stimulus i form av progressivt utländskt kapital.[3]

I motsättning till detta är ingen partiell eller obetydlig socialistisk ackumulation i stånd att lösa de grundläggande problemen för en socialistisk organisation av produktionen. Speciellt vad beträffar Sovjetunionens ekonomi, så behöver vi här en ackumulation som 1) möjliggör för den statsägda ekonomin att uppnå nivån hos den nuvarande kapitalistiska tekniken överallt där en gradvis övergång till en ny teknisk grund inte är möjlig; 2) gör det möjligt att förändra den tekniska grunden för den statliga ekonomin, att organisera arbetet vetenskapligt, att planera administrationen av statsekonomins hela komplex – åtgärder som är omöjliga utan stora beredskapslager och planlagda reservförråd; 3) säkerställa framåtskridande för hela komplexet och inte bara för vissa delar av det, eftersom det inbördes beroendet mellan delarna av hela komplexet i rörelse, liksom hos länkarna i en kedja, helt omöjliggör ett icke samordnat framåtskridande enligt det kapitalistiska guerillakrigets metoder, personligt initiativ och konkurrens. Vi har sålunda visat att nationalisering av det som kapitalismen har ackumulerat inte avslutar perioden av primär socialistisk ackumulation, utan tvärtom inleder den. Denna period av ackumulation kan börja först efter proletariatets maktövertagande och den första fasen av ackumulation – socialiseringen av ekonomins viktigaste delar. Men om så är fallet, är det då möjligt och allmänt sett riktigt att tala om ursprunglig socialistisk ackumulation,[4] i analogi med ursprunglig kapitalistisk ackumulation? Trots allt började den senare före den kapitalistiska produktionen, medan den förra måste äga rum samtidigt med den begynnande övergången till socialistisk produktion och med ackumulation i själva det socialistiska komplexet. Vi föreslår att denna term bibehålles under vissa villkor, ty fastän ursprunglig socialistisk ackumulation tidsmässigt är sammanvävd med socialistisk produktion och i viss utsträckning med socialistisk ackumulation på basis av produktion, så är icke desto mindre den ekonomiska betydelsen av denna process i relation till socialistisk produktion densamma som den betydelse som ursprunglig kapitalistisk ackumulation har för kapitalistisk produktion.[5] Och även om det medgavs att denna term är olyckligt vald, så måste den ersättas med en annan, eftersom det faktum som den betecknar inte upphör att existera när dess namn inte längre används. Tvärtom är distinktionen mellan ursprunglig socialistisk ackumulation och socialistisk ackumulation av mycket stor principiell betydelse. Nedan kommer vi att se, att denna distinktion är mycket viktig för vår ekonomiska politik, just därför att sammanblandandet av

[3] Nedan ser vi att medan själva strukturen hos kapitalismen och det sätt på vilket den lägger under sig småföretagsamheten, gör kapitalexport möjlig, kan det socialistiska produktionssättet endast spridas genom export av den proletära revolutionen.

[4] Termen 'ursprunglig socialistisk ackumulation' härrör från en av våra mest framstående ekonomer, kamrat V. M. Smirnov. Vi insisterar inte speciellt på denna term. Den kan ersättas med 'preliminär socialistisk ackumulation', och vi använder i själva verket ibland detta uttryck synonymt för samma idé.

[5] Man får inte heller glömma, att fastän ursprunglig kapitalistisk ackumulation på basis av handelskapitalism föregår kapitalistisk produktion, så är en hel period av ursprunglig ackumulation också innefattad i den inledande fasen av den kapitalistiska industrins utveckling.

dessa två processer drar med sig allvarliga misstag i den praktiska ledningen av ekonomin. Med *socialistisk* ackumulation menar vi tillskottet till de fungerande produktionsmedlen av en merprodukt, som har skapats inom den socialistiska ekonomin och som inte används till supplementär fördelning bland deltagarna i den socialistiska produktionen och den socialistiska staten, utan till utvidgad reproduktion. *Ursprunglig socialistisk* ackumulation, å andra sidan, betyder ackumulation i statens händer av materiella resurser helt eller delvis från källor som ligger utanför den statsägda ekonomins komplex. Denna ackumulation måste spela en ytterst viktig roll i ett efterblivet bondeland, då den i hög grad påskyndar inträdandet av den tidpunkt då den tekniska och vetenskapliga rekonstruktionen av statsekonomin börjar och då denna ekonomi till slut uppnår ren ekonomisk överlägsenhet över kapitalismen. Det är sant att under denna period äger ackumulation också rum på basis av den statliga produktionen. Men för det första har denna ackumulation också karaktären av preliminär ackumulation av tillgångar för en helt socialistisk ekonomi och är underordnad detta syfte. För det andra är ackumulation av det förra slaget, dvs. på bekostnad av den ickestatliga omgivningen, starkt dominerande under denna period. Av dessa skäl bör vi kalla hela detta stadium för perioden av ursprunglig eller preliminär socialistisk ackumulation. Denna period har sina speciella drag och sina speciella lagar. Den grundläggande lagen för vår sovjetekonomi, som nu genomgår detta stadium, kallas just lagen för ursprunglig eller preliminär socialistisk ackumulation. Alla grundläggande processer i det ekonomiska livet inom ramen för statsekonomin är underordnade denna lag. Dessutom förändrar och delvis avskaffar denna lag värdelagen och alla lagar för varuproduktion och kapitalistisk ekonomi, i den utsträckning som dessa uppträder eller kan uppträda i vårt ekonomiska system. Följaktligen, *det är inte bara möjligt att tala om en ursprunglig socialistisk ackumulation, vi kan inte heller förstå någonting av sovjetekonomins väsen, om vi inte upptäcker den centrala roll som spelas i denna ekonomi av lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen, vilken avgör, i konflikt med värdelagen, både fördelningen av produktionsmedlen i ekonomin och fördelningen av arbetskraften, och vidare den mängd av landets merprodukt, som kan frigöras för utvidgad socialistisk reproduktion.* [– – –]

Låt oss nu dröja vid de metoder för ursprunglig ackumulation som vi har räknat upp, i huvudsak baserade på utplundring av småföretagsamheten och icke-ekonomiska påtryckningar mot den, och låt oss se vad som i detta sammanhang gäller för ursprunglig socialistisk ackumulation.

Vad beträffar kolonial utplundring, så förkastar en socialistisk stat, emedan den tillämpar en politik som innebär jämlikhet mellan nationaliteter och deras frivilliga inträde i en eller annan form av statsförbund, i princip kapitalets alla tvångsmetoder på detta område. Denna källa för ursprunglig ackumulation är stängd för den från första början och för alltid.

Helt annorlunda är det vad beträffar frigörande till förmån för socialismen av en del av merprodukten från alla de försocialistiska ekonomiska formationerna. Beskattning av de icke-socialistiska ekonomiska formationerna måste inte bara oundvikligen äga rum under perioden av ursprunglig socialistisk ackumulation, den måste oundvikligen spela en mycket stor och direkt avgörande roll i bondeländer som Sovjetunionen. Vi måste betrakta denna punkt mera i detalj.

Av det föregående har vi sett, att kapitalistisk produktion kunde börja fungera och utvecklas endast genom att utnyttja resurser erhållna från småföretagsamheten. Samhällets övergång från ett småborgerligt produktionssystem till ett kapitalistiskt kunde inte ha fullbordats utan en preliminär ackumulation på bekostnad av småföretagsamheten, och skulle därefter ha fortskridit i snigelfart om inte ytterligare ackumulation på bekostnad av småföretagsamheten hade fortsatt jämsides med kapitalistisk ackumulation på bekostnad av proletariatets exploaterade arbetskraft. Själva övergången förutsätter, som system, ett utbyte av värden

mellan storproduktionen och småföretagsamheten under vilket den senare ger mer till den förra än den får. Under perioden av ursprunglig socialistisk ackumulation kan statsekonomin inte klara sig utan att frigöra en del av böndernas och hantverkarnas merprodukt, utan att reducera den kapitalistiska ackumulationen till förmån för socialistisk ackumulation. Vi vet inte i vilket tillstånd av förstörelse andra länder, där proletariatets diktatur skall segra, kommer att resa sig ur inbördeskriget. Men ett land som Sovjetunionen, med dess ruinerade och i allmänhet ganska efterblivna ekonomi, måste genomgå en period av ursprunglig ackumulation under vilken de källor, som tillhandahålls av försocialistiska formationer inom ekonomin utnyttjas i mycket stor utsträckning. Man får inte glömma bort, att perioden av ursprunglig socialistisk ackumulation är den mest kritiska perioden för den socialistiska staten sedan inbördeskriget avslutats. Under denna period är det socialistiska systemet ännu inte i stånd att utveckla alla sina inneboende fördelar, under det att det på samma gång oundvikligen avskaffar ett antal av de ekonomiska fördelar, som är karaktäristiska för ett utvecklat kapitalistiskt system. Hur man skall genomgå denna period så fort som möjligt, hur man fortast möjligt skall nå den tidpunkt, då det socialistiska systemet utvecklar alla sina naturliga fördelar över kapitalismen, är en fråga om liv och död för den socialistiska staten. I alla händelser är detta problemet för Sovjetunionen idag, och det kommer kanske att vara problemet under en viss tid för ett antal europeiska länder, i vilka proletariatet kommer att ta makten. Att under sådana villkor förlita sig endast på ackumulation inom det socialistiska området, vore att äventyra den socialistiska ekonomins själva existens, eller att förlänga perioden av preliminär ackumulation i oändlighet, eftersom längden av denna period inte är avhängig av proletariatets fria vilja. I den empiriska delen av detta arbete, som skall ägnas åt Sovjetunionens industri och jordbruk, kommer vi att citera statistiska beräkningar beträffande hur lång tid återuppbyggnaden av vår industri enbart till dess förkrigsnivå skulle ta, om vi endast skulle utnyttja industrins egen merprodukt. I varje fall är idén att en socialistisk ekonomi kan utvecklas på egen hand, utan att utnyttja småborgerlighetens (inklusive böndernas) ekonomiska resurser, otvivelaktigt en reaktionär småborgerlig utopi. Den socialistiska statens uppgift består här inte i att ta mindre från de småborgerliga producenterna än kapitalismen gjorde, utan i att ta mer *från de ännu större* inkomster, som kommer småföretagarna till del genom rationaliseringen av hela ekonomin, inklusive småföretagsamheten, på basis av landets industrialisering och jordbrukets intensifiering. [– – –]

Låt oss nu övergå till prispolitiken för industrin. Denna politik är mycket viktig inte bara för den socialistiska ackumulationen, utan också för produktionens normala förlopp i allmänhet, även i dess icke expanderade tillstånd; den är av stor betydelse för böndernas ekonomi; den påverkar slutligen de politiska relationerna mellan proletariatet och bondebefolkningen. Vi skall behandla den enbart ur den ursprungliga socialistiska ackumulationens synvinkel.

Den fundamentala teoretiska fråga som här först måste besvaras, är denna: är ett likvärdigt utbyte mellan den statsägda ekonomin och den icke-socialistiska omgivningen i allmänhet möjligt? Här finns tre möjligheter: [– – –]

Och så kommer vi till det tredje fallet, vilket inte bara är möjligt utan även oundvikligt under våra villkor, dvs. en prispolitik som är medvetet beräknad så att en *viss* del av merprodukten från den privata ekonomin i alla dess former frigörs. Denna politik är möjlig, emedan proletariatets statliga ekonomi historiskt har uppstått på basis av monopolkapitalismen. Den senare leder, som ett resultat av den fria konkurrensens upphörande, till att monopolpriser skapas på hemmamarknaden för den nationella industrins produkter; den erhåller en överskottsprofit genom exploatering av småföretagsamheten och förbereder därigenom grunden för prispolitiken under perioden av ursprunglig socialistisk ackumulation. Men koncentrationen av landets hela storindustri i händerna på en enda trust, dvs. i händerna på arbetarnas stat, ökar i en enorm utsträckning möjligheten att bedriva en prispolitik på basis av samspel

som bara kommer att vara en annan form av beskattning av den privata ekonomin. De hinder som den statliga ekonomin möter på denna väg härrör inte från otillräcklig ekonomisk makt att bedriva denna politik, utan har andra orsaker. Den viktigaste av dessa är behovet att kombinera denna politik med en prissänkningspolitik, som kan uppnås endast om minskningen av produktionskostnaderna fortskrider ännu snabbare. Och detta i sin tur förutsätter att man kan nyutrusta industrin så snart som gränserna för rationaliseringen av produktionen med den gamla tekniken är uppnådda. En annan svårighet härrör från det faktum att staten inte har monopolställning inom industrins alla branscher. Följaktligen måste prispolitiken beräknas så, att den statliga ackumulationen inte automatiskt medför en privat kapitalistisk ackumulation. Jag nämner här inte de svårigheter av politisk natur som härrör från förhållandet mellan arbetarklassen och bönderna, och som ofta tvingar oss att tala om ett likvärdigt utbyte, fastän detta, då storindustrin socialiserats, är en ännu mer avlägsen utopi än under monopolkapitalismen.

Ackumulation med en lämplig prispolitik har fördelar över andra former av direkt och indirekt beskattning av småföretagsamheten. Den viktigaste av dessa är indrivningsförfarandets stora förenkling; inte en enda kopek behövs till någon speciell beskattningsapparat. [– – –]

Den grundläggande lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation är drivfjädern för Sovjetunionens hela statliga ekonomi. Men det är troligt att denna lag har universell giltighet, utom kanske för de länder, som sist kommer att gå över till det socialistiska ekonomiska systemet. Med utgångspunkt från det som vi har sagt ovan kan vi formulera denna lag, eller åtminstone den del av den som gäller fördelningen av produktionens materiella resurser, på följande sätt. *Ju mer ekonomiskt efterblivet, småborgerligt och agrart ett visst land, som övergått till den socialistiska organisationen av produktionen, är, och ju mindre proletariatets socialistiska ackumulations fond ärver när den sociala revolutionen i detta land äger rum, desto mer, i proportion, kommer den socialistiska ackumulationen att vara tvungen att förlita sig på frigörandet av en del av merprodukten från de för-socialistiska produktionsformerna, och desto mindre kommer den relativa betydelsen av ackumulationen på grundval av dess egen produktion att vara, dvs. desto mindre kommer den att näras av merprodukten från arbetarna i den socialistiska industrin. Omvänt, ju mer ekonomiskt och industriellt utvecklat ett land, i vilket den sociala revolutionen triumferar, är, och ju större materiellt arv, i form av en högt utvecklad industri och ett kapitalistiskt organiserat jordbruk, som detta lands proletariat genom nationalisering erhåller från bourgeoisin, desto mindre, i proportion, kommer den relativa betydelsen av för-kapitalistiska produktionsformer i det landet att vara; och ju större behovet är för detta lands proletariat att reducera det icke likvärdiga utbytet av dess produkter mot produkter från de förra kolonierna, desto mer kommer den socialistiska ackumulationens tyngdpunkt att förskjutas till de socialistiska formationernas produktionsbas, dvs. desto mer kommer det att lita till merprodukten från dess egen industri och dess eget jordbruk.*[6] [– – –]

Kampen mellan de två lagarna

Värdelagen spelar mycket stor roll för utbytet av animaliska livsmedel – kött, smör, ägg – och för sådana råvaror som hudar, fårskinn och ull, där det finns många konkurrerande köpare, och där producenten, om situationen på marknaden skulle visa sig ofördelaktig, i ökad utsträckning själv kan hantverksmässigt bearbeta råvarorna, och sålunda bojkotta staden. Den har mindre inflytande på marknadsrelationer som gäller utbyte av andra, tekniska råvaror såsom hampa, lin och i synnerhet bomull. Visserligen bestäms maximipriserna här av den

[6] Denna lag måste naturligtvis undergå vissa modifikationer, när det sker en överflyttning av produktionsmedel från ett utvecklat socialistiskt land till ett efterblivet.

yttre marknaden, dvs. av värdelagen för världsekonomin, men den mycket stora skillnaden mellan interna medelpriser och priserna på den yttre marknaden gör, att makten över priserna till stor del kommer i händerna på den som har monopol på exporten eller halvmonopol på fabriksbearbetningen av dessa råvaror, dvs. staten. Slutligen behärskar staten i mycket stor utsträckning situationen vad beträffar priserna för spannmålshandeln. Det kan tyckas att marknadskrafternas spel aldrig är så fritt som på detta område. I verkligheten kan emellertid situationen vara den motsatta. Vid missväxt blir lagen om tillgång och efterfrågan av avgörande betydelse för spannmålshandeln, men vid normal eller riklig skörd, då överskottet måste avyttras utomlands, är det staten som behärskar marknadssituationen. Under de dåliga skördeåren 1920 och 1921, då man också i stor utsträckning underlät att så, kontrollerade staten marknadskrafternas verkningar i landet genom konfiskering av överskott, livsmedelsskatt och import av spannmål. När det nuförtiden blir överskott, uppnår staten mycket framgångsrikt sitt mål på grund av sitt monopol på spannmålsexporten. Genom att kontrollera hundratals miljoner pud hemma-producerad spannmål kontrollerar den priserna på hemmamarknaden. Detta visades tydligt nog av erfarenheterna från hösten 1923, då spannmålsöverskott fanns till hands, och då ett uppskjutande av spannmålsupphandlingen, likvärdigt med en temporär statlig bojkott av den spannmål, som bönderna saluförde för att betala skatten, nedbringade spannmålspriserna i vissa områden till 20-30 kopek per pud råg, dvs. till en sjättedel eller en sjundedel av nivån under 1920-21. Så är det under normala förhållanden, dvs då skörden är medelgod. Då senare spannmålshandeln och därmed bondehushållens varuproduktion utvecklats kommer den reglerande roll som staten spelar på detta område (inom de gränser som här satts av världsmarknadens värdelag) inte att minska utan att öka, förutsatt endast att industrin utvecklas och att tillfredsställandet av böndernas effektiva efterfrågan fortskrider normalt och inte släpar efter, vilket vi upplevde under 1924-26.

Men lagarna för varuproduktionen utövar sitt inflytande på den statliga ekonomin också på ett annat sätt. Jag syftar på försäljningen av den statsägda industrins produkter på den privata marknaden. Vår industri arbetar för efterfrågan på marknaden. Den arbetar för efterfrågan på marknaden både när denna efterfrågan kommer inifrån den statliga sektorn och när den finns utanför denna. Men marknadsrelationerna inom den statliga sektorn är inte alls organiskt härledda från de inneboende lagarna för själva den statliga ekonomins utveckling och struktur. Här är marknadsrelationerna formella och påtvingade den statliga ekonomin utifrån genom formen för dess relationer med den privata ekonomin. Visserligen kan regleringen av den statsägda industrins efterfrågan på produkter från denna industri själv drivas mycket långt. Under det att marknadsformen och kalkyleringen på penningbasis bibehållits, har en hög grad av planering uppnåtts för orderdistributionen, oberoende av alla de fluktuationer som kommer att uppträda i efterfrågan för de branscher, som är direkt sammankopplade med den privata ekonomin. Utbyte med den privata ekonomin är emellertid en annan sak. Här är proportionalitet i den statliga industrins utveckling avhängig av proportionalitet i den privata ekonomins utveckling – och denna äger rum spontant. Den statsägda industrin är här hårt bunden vid den privata ekonomins hjul. Ändå är dess arbete för att möta marknadens efterfrågan den nödvändiga förutsättningen för själva den socialistiska ackumulationen. Ty om ackumulation på den privata ekonomins bekostnad innebär att ett saldo i värdeutbytet uppstår till den statliga ekonomins favör, kommer detta saldo att bli större ju större utbytets numeriska belopp är, under i övrigt lika förutsättningar. Men här öppnar sig den statliga ekonomin för påverkan av den privata ekonomins effektiva efterfrågan, och här bryter alltså varuekonomins naturliga svängningar in över den statliga ekonomin. Dessa svängningar kan begränsas genom en planerad prispolitik och en planerad utveckling av den statliga ekonomin, baserad på preliminära beräkningar av den privata ekonomins efterfrågan, men de kan inte helt och hållet elimineras.

Dessutom märks kraften av den privata ekonomins inflytande på den statsägda ekonomin i detta sammanhang i det faktum, att under stadiet av ursprunglig socialistisk ackumulation, och med den extrema kapitalbristen, så är det den effektiva efterfrågans storlek som bestämmer den statliga ekonomins utveckling; den kan inte göra sig fri från varuekonomins lagar och gradvis påskynda övergången till det socialistiska produktionssättet för att tillfredsställa den egna efterfrågan på konsumtionsvaror hos arbetarna i den socialistiska sektorn. Ty en gradvis ökning av fonden för reproduktion på bekostnad av utbyte med den privata ekonomin är möjlig endast på grundval av marknadsefterfrågan, med de konsekvenser som detta medför. Eftersom utbyte av varor på marknaden är den enda grundläggande formen av förbindelse mellan den privata och den statliga ekonomin, blir det den nödvändiga förutsättningen för socialistisk ackumulation.

Värdelagens verkningssätt i en varuekonomi med fri konkurrens, dvs. i dess ursprungliga sociala spontanitet, är därför väsentligt skild från dess verkningssätt i Sovjetunionens ekonomi, och ännu mer i dess ekonomiska motsats, den statsägda ekonomin. Denna skillnad liknar ungefärligen skillnaden mellan den kraft med vilken en sten, släppt från en hög höjd, träffar vattenytan och den kraft med vilken den träffar reservoarens botten. Ju mer organiserad den statliga ekonomin är, ju fastare dess olika delar är förenade genom en ekonomisk handlingsplan, ju mer den utgör en kompakt ekonomisk helhet, desto starkare är dess motstånd mot värdelagen, desto större är dess aktiva inflytande på lagarna för varuproduktionen och desto mer förvandlas den själv, med den socialistiska ackumulationens järnlag, till den viktigaste reglerande faktorn i hela ekonomin, inklusive den privata sektorn.

När vi sammanfattar denna preliminära balans mellan verkningarna av värdelagen och lagen för socialistisk ackumulation i vår ekonomi, kommer vi till slutsatsen att ingen vetenskaplig analys av vår ekonomi är möjlig, om man inte erkänner existensen av dessa två lagar och om man inte studerar resultatet av deras växelverkan.

Vi har nu möjlighet att ge en fullständigare formulering av lagen för den ursprungliga socialistiska ackumulationen än den vi redan har givit, såtillvida som denna lag inte bara med objektiv oundviklighet föreskriver oss en viss volym av ackumulation av materiella resurser från den statsägda och den privata ekonomin för utvidgad reproduktion, utan också bekämpar värdelagen längs hela linjen och framträder som regulator för en annan typ av ekonomi, som står i motsättning till varuproduktionen. Denna definition, av vilken vissa aspekter kommer att preciseras senare, när vi analyserar värdelagen i vår ekonomi, kan som helhet reduceras till följande.

Med lagen för ursprunglig socialistisk ackumulation menar vi den totala summan av medvetna och halvt spontana tendenser i den statliga ekonomin, vilka syftar till att utvidga och konsolidera arbetets kollektiva organisation i Sovjets ekonomi, och som av nödvändighet föreskrivs den sovjetiska staten: 1) bestämmandet av proportionerna för produktivkrafternas fördelning, gjord på grundval av kampen mot värdelagen inom och utom landet, och med den objektiva uppgiften att uppnå optimalt utvidgad socialistisk reproduktion under de givna villkoren och maximal försvarskapacitet för hela systemet i konflikten med den kapitalistiska varuproduktionen; 2) bestämmandet av proportionerna i ackumulationen av materiella resurser för utvidgad reproduktion, särskilt på bekostnad av den privata ekonomin, då denna bestämda ackumulation ovillkorligt föreskrives den sovjetiska staten under hot om ekonomisk disproportion, det privata kapitalets tillväxt, försvagning av bandet mellan den statliga ekonomin och bondeproduktionen, rubbningar under flera år av de nödvändiga proportionerna i den utvidgade socialistiska reproduktionen och försvagning av hela systemet i dess konflikt med kapitalistisk varuproduktion inom och utom landet.

Följande är oundvikligen underordnat lagen för ursprunglig socialistisk ackumulation: mängden merprodukt som frigörs från den privata ekonomin – lönenivån i den statsägda ekonomin; prispolitiken; regleringen av in- och utrikeshandel; tullsystemet; kreditpolitiken; budgetens konstruktion; importplanernas konstruktion; och så vidare.

]– – –]

Ur kap. 1. Metoden att teoretiskt analysera Sovjetekonomin

Metoden att studera det varuekonomiska – socialistiska ekonomiska systemet.

Det är en komplicerad uppgift att analysera ett ekonomiskt system i vilket både planeringsprincipen – inom de gränser som satts av den i ekonomin uppnådda organisationsgraden – och värdelagen, med dess utifrån påträngande kraft, verkar samtidigt. Den speciella svårigheten med att studera en ekonomi av detta slag, är att ingendera produktionsformen är förhanden i sin rena form. Medan värdelagen, i den utsträckning den förekommer i detta system, är en gammal bekant till oss, vars yttringar i klassisk kapitalism och i relation till den enkla varuproduktionens system tillräckligt har studerats, så är planeringsprincipen något obekant, som först i vår ekonomi uppträder på historiens arena, och som hittills uppenbarat sig för oss endast i begränsad utsträckning. Detta är inte heller allt. Både värdelagen och planeringsprincipen, vars grundläggande tendenser i Sovjetunionen antar formen av lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, verkar inom en enda ekonomisk organism, och där i motsatsställning till varandra som ett resultat av Oktoberrevolutionens seger. Följaktligen uppträder ingendera lagen i sin rena form. Den proletära staten styr inte bara den statliga ekonomin utan också inrikes- och utrikespolitiken, den eftersträvar att skydda det existerande systemet, att stärka det och att bringa de socialistiska principerna till seger i det. Den stöter på motstånd från världskapitalismen utom landet och från privatekonomin inom landet. Som en följd av dess ekonomiska politik, kommer de verkliga resultaten som uppnås på det ekonomiska området inte att följa den linje, som vore optimal utifrån lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen, utan en linje som resulterar ur bestämda styrkeförhållanden mellan de socialistiska tendenserna och de motverkande krafter som de stöter på.

Det är uppenbart att under sådana villkor kommer en enkel beskrivning av det som är och det som har varit inte att vara vetenskaplig i ordets egentliga betydelse. Marx sade att om den form i vilken tingen uppträder och deras verkliga väsen sammanföll, så skulle ingen vetenskap behövas. Detta gäller inte endast de vulgärekonomer, som bara beskriver de kapitalistiska ekonomiernas ytfenomen, det är också en varning för varje framtida återgång till vulgärekonomi, inklusive en vulgär attityd till studiet av Sovjetunionens ekonomi. En beskrivning av resultatet av kampen mellan två principer i vår ekonomi kommer inte att förklara varför detta resultat och inte ett annat uppstår, eller ge en prognos för framtiden. Följaktligen måste vi också här anlita den abstrakt-analytiska metoden och försöka fastställa vilka de motsatta tendenserna är, först och främst i deras rena form. Huvudsvårigheten ligger inte i att analysera värdelagen, inte ens i de förvrängningar och begränsningar av dess verkan, som vi ständigt kan observera i vår ekonomi. Ty för det första vet vi här *vad* det är som förvrängs och begränsas. Vi kan jämföra ett fotografi av den förvrängda värdelagen med originalet. För det andra har vi redan gjort och studerat vissa erfarenheter av värdelagens förvrängning under monopolkapitalismen, så att inte alla tänkbara förvrängningar av denna lags verkan är nyheter och överraskningar för oss. Det är hos lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation som huvudsvårigheten ligger – i att fastställa de inneboende tendenserna hos *denna* lag i deras rena form, och att sedan förklara alla de restriktioner som de är underkastade på grund av värde-

lagens verkan. I själva försöket att analysera lagen i dess rena form och spåra avvikelser från den stöter vi på följande svårigheter, av vilka några har formulerats som invändningar. För det första: är det i allmänhet möjligt att tala om en lag som gäller den ursprungliga socialistiska ackumulationsprocessen; är det inte mera korrekt att tala endast om planeringsprincipen och dess verkan? För det andra: är det metodologiskt möjligt och korrekt att analysera verkan av lagen i dess rena form, så att man, vid ett visst stadium av undersökningen, tillåter sig att bortse från Sovjetunionens aktuella ekonomiska politik, vilken dikteras av totaliteten av politiska omständigheter? För det tredje och sista: är det i allmänhet möjligt att utgå ifrån förutsättningen att två grundläggande lagar befinner sig i konflikt i vår ekonomi? Vilken av dem är det som reglerar ekonomin?

Vi har delvis förberett svaret på den första frågan genom vad vi redan har sagt. Vi kan tala om en *lag* för ursprunglig socialistisk ackumulation i en mening som vi skall förklara. I ordets allmänna sociologiska betydelse menar vi med 'lag' en konstanthet hos resultaten när ungefär samma orsaker upprepas i ungefär samma sociala situation (identiska upprepningar inträffar inte i naturen, och än mindre i samhället). En lag i ordets ekonomiska mening är en konstanthet hos resultaten som följer ur reproduktionen av en viss typ av produktionsförhållanden. Till exempel börjar värdelagen verka så snart som produktionsförhållandena i en varuekonomi och i en kapitalistisk varuproduktion uppstår. Låt oss nu anta att planeringsprincipen börjar verka i samhället. Upphör då orsakssammanhangen att verka – avskaffas regelbundenheten på produktionsförhållandenas område? Vi har redan besvarat denna fråga nekande. Regelbundenheten är bara av ett annat slag, den finns medveten från början: vad som är ekonomiskt nödvändigt är känt på förhand, tas från början med i beräkningen, och leder sedan till organiserad handling i en viss riktning. Detta är den enda skillnaden.

Men när en ny typ av produktionsförhållanden börjar bana sig väg, är dess första uppgift att kämpa för att existera och konsolideras, vilket i vår ekonomi, med de kapitalistiska relationernas tillväxt inom landet och kapitalistisk omringning utom landet, medför en ständigt utvidgad reproduktion av socialistiska produktionsförhållanden med en bestämd utvidgningstakt, som objektivt föreskrivs sovjetstaten. Detta är en fråga om liv och död för hela systemet. Men att kämpa för reproduktion av socialistiska produktionsförhållanden betyder att kämpa för att föröka de produktionsmedel som tillhör den proletära staten, betyder att kring dessa produktionsmedel samla ett ständigt större antal arbetare, betyder att öka arbetets produktivitet i hela systemet. Och detta betyder också att kämpa för utvidgad reproduktion av det givna systemet, att kämpa för maximal ursprunglig socialistisk ackumulation. Samtliga tendenser, både medvetna och halvmedvetna, som verkar för maximal utveckling av den ursprungliga socialistiska ackumulationen utgör också den ekonomiska nödvändighet, den tvingande lag för hela systemets existens och utveckling, vars konstanta tryck på medvetandet hos den statliga ekonomins producentkollektiv leder dem att ständigt upprepa handlingar som syftar till uppnående av optimal ackumulation i den givna situationen. Behovet av dessa handlingar är känt, fastän inte alltid uttalat;[7] detta förändrar formen i vilken lagen uppträder, men upphäver den inte. Om vi dåligt förstod behovet av att handla – och att handla med ökande snabbhet och energi – för att åstadkomma ackumulation, skulle vi drivas framåt av objektiva fakta, såsom växande varubrist, växande privat ackumulation, faran för hela vårt systems existens i svagheten hos vår industriella och krigsindustriella grundval, och så vidare. Under dessa förhållanden är invändningar mot termen 'lag', som bara grundas på det faktum

[7] Övergången till en medvetet planerad reglering sammanhänger både historiskt och immanent med socialiseringen av produktionsmedlen; en sådan reglering är oundviklig efter den socialistiska revolutionen. En helt annan fråga är emellertid i vilken utsträckning den är 'medveten'. Även om det vore sant att begreppet 'lag' försvinner när en medveten ledning av produktionen existerar, kunde vi ändå tala om en lag bara av det skälet att medvetenhet och framsynthet fortfarande är ganska blygsamt utvecklade hos oss.

att den har förändrat det sätt på vilken den manifesterar sig och bestämmer människors vilja, ingenting annat än språklig doktrinarism.

Vi kan alltså tala om lagen för ursprunglig socialistisk ackumulation. Men vi inte bara kan, vi *måste* tala om den, om vi vill föra det vetenskapliga studiet av vår ekonomi och dess särdrag *framåt.*

Följande motargument framförs ofta. Varför tala om en lag när det bara gäller kampen mellan den socialistiska planeringsprincipen och spontaniteten i varuekonomin? Detta är invändningen från mannen som envist vägrar att ta ett bad, därför att han anser att han kan klara sig bra utan det. Jag håller med om att för dem, som inte vill genomföra en vetenskaplig analys av vår ekonomi och den socialistiska principens nuvarande utvecklingsfas i denna ekonomi, är det inte möjligt att göra ytterligare framsteg. Men var och en som *vill göra ytterligare framsteg* kommer att hålla med om, att frasen om kampen mellan den socialistiska planeringsprincipen och varuproduktionens spontanitet inte säger oss någonting om de utmärkande karaktärsdragen och speciella egenskaperna hos den *nuvarande perioden* i denna kamp. Denna fras, i hur många former den än må erbjudas oss, förblir en intetsägande formel om vi inte ger den ett konkret innehåll som anknyter till den nuvarande perioden och den statliga ekonomins nuvarande samhällsekonomiska situation. Vi kämpade mot varuekonomin under krigskommunismen, vi kämpar mot den nu, och vi kommer att fortsätta kämpa mot den i tio, tjugo och till och med trettio år; och när vår socialistiska industri har uppnått en ny teknisk grund kommer den förmodligen att utgöra en del av Europas socialistiska produktionssystem, och så vidare. Är det möjligt, att vi med hänsyn till så olika situationer, så olika tekniska villkor och produktionsförhållanden, så olikartade förbindelser mellan den organiserade och den privata ekonomin, borde nöja oss med en och samma allmänna fras – vilken naturligtvis kommer att förbli sann i tjugo eller fyrtio år, men just av detta skäl alltid kommer att vara innehållslös?

Tvärtom, så snart vi försöker gå förbi denna allmänna fras till en mer konkret analys av regelbundenheterna i vår ekonomi under nuvarande period, så snart som vi konkret ställer frågan om innebörden av kampen, under historiens nuvarande stadium, mellan planeringsprincipen och varuekonomin, stöter vi genast på problemet om den ursprungliga socialistiska ackumulationen och regelbundenheterna i denna process; i ljuset av detta berikas det kunskapsmässiga värdet av vår analys med ett antal generaliseringar som gör det möjligt både att fatta de fundamentala drag hos lagen som är inneboende i det nuvarande stadiet av kampen mellan planeringsprincipen och värdelagen, och att skilja det tillfälliga från det allmänna, det ovidkommande från det väsentliga, den yttre formen från innehållet.

Den andra invändningen av metodologisk natur, som redan rests av några av mina opponenter sedan denna boks andra kapitel publicerats i pressen, går ut på, att det är fel att analysera den sovjetiska statens ekonomi och därvid abstrahera från dess ekonomiska politik. Denna invändning är helt grundlös och går emot Marx' allmänna sociologiska metod, emot den historiska materialismens teori. Det var inte alls av en tillfällighet som Marx inledde sitt första grundläggande ekonomiska arbete, *Till kritiken av den politiska ekonomin*, med ett förord i vilket han framlade sin allmänna sociologiska metod. Hans tes om 'grundvalen och överbyggnaden' framfördes där som försvar för att han inledde analysen av det kapitalistiska samhället med 'grundvalen', fastän en bestämd överbyggnad alltid förutsattes som ett objektivt socialt faktum. I teoretisk ekonomi börjar abstraktionen med själva principen enligt vilken undersökningen fortskrider, eftersom denna vetenskap börjar med grundvalen. Detta är inte att förringa överbyggnadens roll och vikten av att studera denna sida av de mänskliga relationerna i varuekonomin; men undersökningen börjar inte med överbyggnaden. I Marx' första utkast till plan för *Kapitalet* fanns en avdelning om Staten, men han avsåg att behandla denna fråga senare, när han analyserat den kapitalistiska ekonomin i ordets egentliga

betydelse. Varför är det då inte möjligt att börja med grundvalen vid en *teoretisk* analys av Sovjetunionens ekonomi? Mina opponenter på denna punkt övergår, utan att inse det, från den marxistiska metoden till den kände tyske sociologen Stammlers och hans skolas läger, och allierar sig med alla de andra av marxismens kritiker, som har angripit den historiska materialismens teori just för dess principiella metodologiska ståndpunkt till frågan om grundval och överbyggnad. Stammler påstod, i sitt arbete *Wirtschaft und Recht*, att i den politiska ekonomin är ett rent ekonomiskt synsätt, som inte tar hänsyn till de ganska klart fastställda sociala formerna för reglering, och som inte logiskt betingas av dem, i sig självt omöjligt. Stammler avvisade särskiljandet av politik och rättsförhållanden från ekonomin som studieobjekt och skrev, med speciell hänsyftning på Marx' förord till *Till kritiken av den politiska ekonomin*:

> Därför är det korrekt att sätta inte det ekonomiska livet, den ekonomiska produktionen eller den ekonomiska strukturen osv. å ena sidan mot den legala ordningen och den politiska å andra sidan, utan det sociala livets innehåll mot dess form, såsom två element i en enda produkt av människans sociala liv.[8]

Och vidare:

> Var och en som tar som direkt föremål för sitt vetenskapliga studium själva den sociala ekonomin, såsom ett sammanhängande system av samarbete, kan inte framföra och bestyrka en enda samhälls-vetenskaplig tes som inte förutsätter en tidigare fastställd reglering av det sociala livet. Varje undersökning av jordränta, löner, ränta eller profit beror också på existensen av en bestämd legal ordning, vilket också varje lära om pengar, kredit, prisbildning och varje annat kapitel av den politiska ekonomin gör.[9]

Jag avstår från att ge andra lika karaktäristiska citat. Det är helt klart, att mina opponenter befinner sig i det för dem oangenäma sällskapet med en känd kritiker av marxismen och hans skola, med Birmann, Diehl, A. Hesse och R. Stolzmann, och också med de ryska subjektiva sociologerna, vilka de riskerar att närma sig också på en annan punkt i sin argumentering.

För att bekräfta riktigheten av sina invändningar tar mina opponenter fram en formel som Lenin tyckte om att upprepa, om att politik är koncentrerad ekonomi. Men de misslyckas med att visa hur denna uppfattning om koncentration kan fritaga en från en preliminär analys av *vad* det är som är koncentrerat i politik.[10]

Om det emellertid passar dem att börja sin analys där marxisterna vanligtvis slutar den, så låt dem försöka. Vi skall lyssna till vad de har att säga. Jag intar den marxistiska ståndpunkten och anser att det är nödvändigt att börja analysen med grundvalen, med hur det ekonomiska livets regelbundenheter verkar, och sedan fortsätta med att förklara nödvändigheten av en viss politik. Det var så Marx gjorde när han analyserade både den kapitalistiska *produktionen* och hela systemet för det kapitalistiska samhället. Marx skrev i ett brev till Kugelman den 11 juli 1868, där han besvarade invändningar som faktiskt riktats mot honom och samtidigt andra möjliga invändningar: 'Vetenskapen består just i att ta reda på *hur* värdelagen fungerar. Så att om man från början ville 'förklara' alla de fenomen som skenbart motsäger denna lag, skulle man vara tvungen att ge vetenskapen före vetenskapen'. Mina opponenter anser sig tydligen skickligare än Marx, och finner det möjligt att 'ge vetenskapen *före* vetenskapen'. Denna uppgift överstiger förvisso mina krafter. Jag skall vänta på att de börjar sina undersökningar enligt sin metod. Historien kommer att vara tacksam mot dem, om de ger, 'före vetenskapen',

---

[8] Rudolf Stammler, *Wirtschaft und Recht* (Leipzig, 1906), s. 324.
[9] Ibid, andra upplagan, s. 192.
[10] Påståendet att staten styr den socialistiska sektorn av ekonomin i vårt land och är oskiljaktlig från den visar bara, att det här är större svårigheter för abstraktion är under kapitalismen, men är på intet sätt ett argument mot nödvändigheten att skilja ekonomi från politik *vid ett visst stadium av undersökningen.*

någonting annat än den vanliga vulgärekonomin på en ny grund, av vilken vi har tillräckligt med exempel i våra ekonomiska skrifter och tidningar. Jag ägnar mig åt den blygsamma uppgiften att först bortse från statens aktuella ekonomiska politik, vilken är resultatet av *kampen* mellan två ekonomiska system och motsvarande klasser, för att undersöka i dess rena form rörelsen mot den ursprungliga socialistiska ackumulationens optimum, att upptäcka verkan av de motsatta tendenserna, så långt det är möjligt i deras rena form, och att sedan försöka förstå varför resultaten i verkligheten följer en viss linje och inte en annan. [– – –]

Ur: Företalet till andra upplagan

Min kritiker [Bucharin] anklagar mig vidare för att enbart tala om *kampen* mellan de två sektorerna av ekonomin och för att ignorera deras samverkan och enheten i hela vårt ekonomiska system. Detta är en mycket viktig punkt i meningsskiljaktigheterna mellan mig och kamrat Bucharin och hans ganska talrika åsiktsfränder. Jag kopplar ihop detta med kamrat Bucharins påstående, vilket redan delvis behandlats, att det är fel att sätta den socialistiska ackumulationen mot värdelagen.

Låt oss börja med denna sista punkt. Under Bucharins påstående ligger det elementära faktum att vår industri, då den avyttrar sina produkter under marknadsbytets villkor och också får huvuddelen av sina råvaror från marknaden, *vid den givna* prisnivån har möjlighet att ackumulera. Det är bra. Men under detta faktum ligger ett annat, som också är elementärt och som är mycket mer oroande för oss, nämligen att de nuvarande priserna på våra produkter är i medeltal dubbelt så höga som priserna på samma varor utomlands. Vi ackumulerar med dessa priser endast därför att vi kämpar emot världsmarknadens värdelag genom att med tvång binda vår hemmamarknad till vår tekniskt efterblivna industri, medan vi säljer bondeekonomins exportprodukter till världsmarknadspriser, och genom att underordna vårt importprogram uppgiften att ackumulera baskapital och fylla på lagren av rörligt kapital. Det följer av detta att vi ackumulerar inte på basis av eller parallellt med verkan av värdelagen, utan på basis av en desperat kamp mot den, vilket på det sociala området innebär ökande klassmotsättningar gentemot de exporterande grupperna på landsbygden, dvs. huvudsakligen gentemot dess välbärgade skikt. Denna motsättning kommer att öka när industrin släpar efter jordbruket, och kommer att utjämnas bara i den utsträckning som vi framgångsrikt genomför den tekniska nyutrustningen av vår industri och vårt transportväsen. Att inte bakom vårt ynkliga varuutbyte på hemmamarknaden se världsmarknadens stora och hotande skugga; att inte se hur tunn den vägg är, som skiljer denna från vår bondebefolknings hundramiljonhövdade massa; att inte se hur spänd hela situationen är och hur det ena systemets kamp mot det andra oavbrutet pågår, är att söva vaksamheten hos en av de stridande parterna, dvs, arbetarklassen; att hålla den i okunnighet om de faror som hotar den, och att försvaga dess vilja med Potemkin-kulisser av barnslig optimism i denna period då den behöver fortsätta den heroiska kampen från Oktoberrevolutionen – fast nu mot hela världsekonomin, på den ekonomiska fronten, under slagordet om landets industrialisering. Men allt detta visar också – må jag förlåtas den bittra sanningen i mina ord – sådant kälkborgerligt tänkande, sådan teoretisk stupiditet, att när jag läste i Bucharins artikel raderna om harmoni mellan värdelagen och den socialistiska ackumulationen tänkte jag ofrivilligt: För inte kamrat Bucharin, vid sidan av sina löpande officiella skriverier, en speciell dagbok för eftervärlden, och i synnerhet, har han inte i denna skrivit om den ‘idé’ han just framfört: ‘Allt detta är naturligtvis nonsens, men det var nödvändigt i den kritiska situationen’?

I vår ekonomi finns det naturligtvis en viss enhet, ett visst samarbete mellan de två sektorerna. Men varken denna enhet eller detta samarbete kan korrekt förstås, om man inte som utgångspunkt för sitt studium tar den socialistiska sektorns kamp mot den privata ekonomin, speciellt i världsvid skala, i synnerhet med denna ekonomis grupper av kapitalister och kulaker inom

landet, och med de grupper som håller på att utvecklas till kulaker. Om vi betraktar enbart våra interna relationer med den privata ekonomin, så har vi naturligtvis här både kamp och samverkan, speciellt om vi skiljer mellan privatkapitalet och kulakekonomin å ena sidan, och de små och medelstora bönderna å andra sidan. Men för det första är till och med vårt samarbete med de små och medelstora bönderna bara en speciell form av kamp för jordbrukets socialisering. Om detta finns det en tillräckligt klar formulering i den del av vårt program som gäller jordbruket. Och för det andra får vi inte glömma den påtvingade karaktären hos vårt samarbete med privatekonomin. Det finns samarbete i fängelse också. Är vi inte i ett slags koncentrationsläger tillsammans med de kapitalistiska delarna av vår ekonomi? Vi är på en och samma gång både fångvaktare och fångar. Vi är fångar, därför att vi av tidens fängelsemur är skilda från den socialistiska världsrevolutionen, mot vilken den socialistiska sektorn i vår ekonomi strävar med varje fiber av sitt väsen. Vi är fångvaktare, därför att vi genom muren av vårt monopol på utrikeshandeln, vårt tullsystem, vår planerade import och den resulterande uppressade prisnivån på hemmamarknaden, har skilt vår privata ekonomi från världens privata ekonomi, mot vilken den strävar, särskilt de kapitalistiska formerna av den. Visserligen är de medelstora bönderna, med vissa undantag, neutrala i denna kamp, men detta betyder att de är inte så mycket aktiva deltagare i kampen som de utgör stridsplatsen för kampen mellan två fientliga system. Vi nämner inte ens det faktum, att en del av de medelstora bönderna orienterar sig mot kulakerna och alltså bekämpar socialismen, medan medelböndernas kooperation bara är en av formerna för socialismens kamp mot den privata ekonomin i allmänhet. [– – –]

Ur: Appendix. Svar till opponenter

[– – –] Ytterligare några ord om arbetarnas och böndernas block, vilket alla mina opponenter utan undantag anklagar mig för att anstifta mot. Jag har alltid kämpat, jag kämpar, och jag kommer att fortsätta att kämpa för Lenins uppfattning, den bolsjevikiska uppfattningen, om blocket och ‘förbundet’, såsom det framställs i vårt program och i Lenins egna artiklar och tal. När jag idag åter läser både vårt program och alla de passager hos Lenin som gäller denna fråga, kan jag inte finna den minsta principiella skillnad mellan mina åsikter och dessa dokument, inte ens vad beträffar detaljer. Lenin lärde oss, att vi i varje ögonblick måste kunna förstå vad som är *mest karaktäristiskt* i en skiftande situation och gripa tag i den avgörande länken i kedjan. Under den Nya Ekonomiska Politikens period betraktade han varuutbytet med landsbygden som denna avgörande länk. Partiet grep tag i denna länk och gjorde en hel del för att få igång en statlig och kooperativ handelsapparat; och nu är den ställd inför problemen med den industriella underproduktionen och ökningen av detaljpriserna. Att kämpa mot detta onda, mot hotet mot ‘förbundet’ från detta håll, innebär att kämpa för en snabbare industrialiseringstakt. Att kämpa för att accelerera industrialiseringsprocessen innebär att kämpa för snabbare ackumulation inom industrin. Av detta följer: de som först pekade på faran med industriell underackumulation var de, som först tänkte igenom frågan om vad som skulle hända med arbetarnas och böndernas block under det nya stadiet i vår socialistiska uppbyggnad. En revision av leninismen i riktning mot ‘kommunistisk narodism’ kommer inte att öka varutillgången på landsbygden, kommer inte att pressa ner detaljpriserna men, såtillvida som den tar sig uttryck i ekonomisk politik, kommer bara att ytterligare förlänga perioden av underproduktion. Omvänt betyder en maning i rättan tid att gripa tag i denna länk, länken av snabbare socialistisk ackumulation, att följa Lenins verkliga bud både i teorin och praktiken. Livet kommer mycket snart att uppenbara vem som har rätt i denna vår dispyt. Jag är djupt övertygad om, att de bästa av mina opponenter, bland vilka jag placerar kamrat Bucharin främst, kommer att om och om igen få anledning att rodna för vad de har skrivit mot min bok.

Vad är det grundläggande felet, eller, så att säga, arvsynden hos mina kritiker av den yngre generationen, och vilket är misstaget hos de gamla bolsjeviker som uppmuntrar dem, vad beträffar förståelsen av Lenins syn på frågan om förhållandet mellan proletariatet och bönderna? Det är att ungdomarna på allvar betraktar de taktiska aspekterna hos Lenins åsikter som det leninistiska programmet i bondefrågan, medan de betraktar de programmatiska och allmänna formuleringarna som situationsbetingade och taktiska slagord som sammanhänger med omständigheterna kring krigskommunismen. Misstaget hos de äldre, som mycket väl känner till vilken Lenins inställning var, under hela hans aktivitet, som börjar med kampen mot narodnikerna under 1890-talet och slutar med kampen mot socialistrevolutionärerna och mensjevikerna under och efter Februari- och Oktoberrevolutionerna, består i att de inte räknar med den stora faran av att i ett bondeland uppfostra en yngre generation som ideologiskt är en korsning mellan bolsjeviker och socialistrevolutionärer.

Läs om igen *allt* som Lenin skrev om den fråga det gäller. Framför dig är en proletär revolutionär, som försöker styra arbetardiktaturens farkost bland reven och de gömda skären i världskapitalismens stormiga ocean och i de småborgerliga naturkrafternas gropiga insjö. Han fruktar inte att göra stora eftergifter åt bönderna, för att inte spränga arbetarnas och böndernas block, men han känner gränserna för dessa eftergifter. Dessa gränser dikteras av själva hans målsättning, som är att bevara proletariatets diktatur. Men mina kritiker från den yngre generationen tror mycket naivt att eftergifterna är målsättningen, och bygger sin förståelse av den principiella, programmatiska aspekten av leninismen helt och hållet på de nuvarande statiska klassrelationerna i ett land, och inte på dynamiken hos klasskampen under hela epoken av kamp mellan kommunism och kapitalism över hela världen. Därmed lutar de mot något som skulle kunna kallas en slavofil, nationellt begränsad tolkning av leninismen, i kontrast till dess internationella och klassmässiga kärna. Mot denna avvikelse, mot denna revision av leninismen, som återspeglar trycket på proletariatet från de 22 miljonerna bondehushåll i vårt land, är det nödvändigt att kämpa hårt. Nödvändiga eftergifter åt de medelstora bönderna på den ekonomiska politikens område och under genomförandet av den socialistiska uppbyggnaden är, vilket nämns i vårt partiprogram, en sak; en helt annan sak är eftergifter som inkräktar på vårt eget, oförytterliga klassområde, eftergifter i den leninistiska teorin, vilka endast kan underlätta och rättfärdiga de eftergifter och manövrer på den ekonomiska politikens område som Lenin själv betraktade som oförenliga med det grundläggande målet för vår kamp. [– – –]